

AB'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Doç. Dr. Gülay AKGÜL YILMAZ¹

Özet

Türkiye AB'ye üyelik sürecinde özellikle 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında önemli mesafeler kat etmiştir. Türkiye'nin adaylık statüsü 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında onaylanmış, İlerleme Raporu hazırlanmıştır. 2001 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'nin üyelik için Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi ve Topluluk Mevzuatını üstlenmesi gerekli görülmüş, bunların gerçekleşmesi için kısa ve orta vadeli hedefler belirlenmiştir. Türkiye'nin bu koşulları da yerine getirmesi ve yerine getirdiğinin kabulü üzerine AB ile Türkiye arasında müzakereler başlatılmıştır. Bu arada AB'de, Ekonomik ve Parasal Birliğin son aşamasına geçebilmek için gerekli ekonomik istikrarı sağlamak için 1992'de belirlenen Maastricht kriterlerini üye ülkelerin gerçekleştirmesi gerekli görülmüştür. Söz konusu kriterler esas itibarıyla mali disiplini sağlamaya yönelik olarak bütçe açığının ve kamu borç stokunun GSMH'ya oranla belli bir haddi aşmaması konusundadır. Kayıt dışı ekonomi ise bir taraftan bütçe açıkları ve borç stoku üzerinde diğer taraftan istatistiksel veriler üzerinde olumsuz etkiler yaratarak Birlik içindeki istikrar üzerinde tehlike oluşturmaktadır. Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi ise dünya ölçeğinde önemli sayılacak boyuttadır. Bu çalışma, söz konusu kriterlerin aday ülkeler tarafından da yerine getirmesinin beklendiği günümüzde, kayıt dışı ekonominin Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin söz konusu olduğu 2010'lu yıllarda önemli bir sorun teşkil edip etmeyeceği konusunu irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayıtdışı Ekonomi, Mali Kurallar, AB Bütçesi, Bütçe Açıkları, Kamu Borç Stoku

Abstract

There are major progress for Turkey about to be an membership to European Union after the Helsinki Summit. The acceptance of the membership status of Turkey has been after the 1999 Helsinki Summit and Progression Report has been prepared. They have

---

¹ Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi.

been needed to perform Kophenhang criterias and Union convention to become membership and it has been determined short and long term targets. After these criteria performing by Turkey and It's recognize by European Council, negotiations has been started. Meanwhile, In European Union It has been needed to performe some economic and fiscal criterias which are exeptance at Maastricht Agreement in 1992 by EU member counties. These criterias were about to get economic stability in the economic and monetary union. It has been insisted of budget disipline with limits on budget deficits and public debt stocks. These criterias are about EU member countries must not exceed the two limits. First, Budget deficit must be under the %3 of GNP, second, public debt stock must be under %60 of GNP. On the other hand, underground economy is pressure to rising budget deficit and public debt and destroy some statistics. These negative effects is causes a danger to getting stability in the Economic and Monetay Union or Euro Area. The underground economy in Turkey has got significance size on the worldwide. In this study, it is aimed to examine if Turkey's undergrond economy is a signficiance problem or not to be a membership of the European Union.

Key Words: *Underground Economy, Fiscal Rules, EU Budget, Budget Deficit, Public Debt Stock.*

1. Giriş

Türkiye 1958 yılından kurulmuş olan AB'nin bir üyesi olabilmek için 1959 yılındaki başvurusundan beri yaklaşık yarım asırlık bir süreci AB'ye uyum sağlamaya yönelik olarak geçirmiştir. AB'de Ekonomik ve Parasal Birliğin son aşamasına geçebilmek için bunun gerektirdiği makro ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik beş yakınlaşma kriterini içeren Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Maastricht kriterlerinden, üye ülkeler kadar aday ülkelerinde yerine getirmesi gerekli olan, mali alana ilişkin olanlar; 1. Bütçe açığının GSMH'ya oranı %3'ü aşmaması, 2. Kamu borç stokunun GSMH'ya oranının %60'ı aşmamasıdır. Bu kriterlere üye ülkelerin uygunluğunun devamını temin etmek için de, üye ülkelerin altı ayda bir bütçe, borçlanma verilerini AB komisyonuna bildirme zorunluluğu getirilmiştir. İstikrar ve Büyüme Paktı'nın imzalanması ile Erken Uyarı Sistemi ve Aşırı Açık Prosedürü'nü işletmek suretiyle söz konusu kriterlere uygunluğun devamı sağlanmaya çalışılmıştır.

Kayıt dışı ekonomi bir taraftan vergi kaybı yaratarak bütçe açıklarının oluşmasında ve dolayısıyla borç stokunun artmasında önemli bir olgudur diğer taraftan da başta GSMH olmak üzere ekonomiye ilişkin temel göstergelerin gerçek değerlerinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bahsedilen iki olumsuzluk kayıt dışı ekonominin AB'de hoş karşılanmaması sonucunu doğurmaktadır. Zira, birincisi Maastricht kriterlerine uygunluğa zarar vererek, diğeri erken uyarı ve aşırı açık prosedürünün işletilmesini geciktirerek Birlik içinde ekonomik istikrarı tehlikeye sokabilir. Aynı zamanda da AB bütçesi üzerinde olumsuzluklar yaratmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki bütçe açıkları, kamu borç stoku ve kayıt dışı ekonominin hacmi AB'ye üye ülkelerle kıyaslanılarak Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin AB'ye aday ülke olan Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesinde engel teşkil edip etmeyeceği hususu belirlenmeye çalışılacaktır.

Bu amaçla öncelikle Türkiye AB ilişkileri özetlenecek, AB’ de geçerli ekonomik ve mali kurallar ve AB’ye üye ülkelerin bu kurallara uygunluğu ile kayıt dışı ekonominin bu kuralara uygunluğa etkileri belirtilecektir. AB bütçesi ele alınarak, bütçenin gelir ve giderleri irdelenip, gelir ve giderler üzerinde bir ülkedeki kayıt dışı ekonominin etkili olup olmayacağı ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra Türkiye’nin AB’de konulmuş mali kurallara uygunluğu, kayıt dışı ekonominin hacmi ve bu kurallara uygunluk üzerindeki etkileri irdelenecektir.

2. Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişimi

1958 yılında kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun bir üyesi olabilmek için 31 Temmuz 1959 yılında² topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuş olan Türkiye’nin tam üyelik süreci, AET Bakanlar Konseyinin başvuruyu kabul ederek “üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar” geçerli olmak üzere önerdiği Ortaklık Anlaşmasının (Ankara Anlaşması)³ 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanması ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle başlamış olup, günümüze kadar yaklaşık yarım asırlık periyodu kapsamıştır.

Ankara Anlaşması ile 1964 yılında başlayan süreç, başlangıçta Türkiye’nin tam üyeliği için hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere başlıca üç evre öngörmüş ve geçiş dönemi sonunda gümrük birliğinin tamamlanmasını da planlamıştır.⁴ Hazırlık dönemi içinde AT 1971 yılından itibaren tek taraflı olarak bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye’den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını sıfırlamıştır. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile hazırlık dönemi tamamlanmış, geçiş dönemine ilişkin koşullar belirlenmiştir. Geçiş döneminde, taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği’nin tamamlanması öngörülmüştür. Bu bağlamda geçiş döneminde Türkiye, AB’den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrüklerini 12-22 yıllık listeler dahilinde kademeli olarak azaltarak sıfırlamayı ve Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi’ne (OGT) uyum sağlamayı üstlenmiştir. 1970-1980 arası periyotta Türkiye AB ilişkilerinde önemli gelişmeler olamamış, 1980 askeri darbesi ile dondurulmuştur. 1987 yılında Ankara anlaşmasının başlangıçta öngördüğü evreleri tamamlamadan üye olabilmek için 14 Nisan 1987 tarihinde üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, başvuru ile ilgili görüşünü yaklaşık 2,5 sene sonra 18 Aralık 1989’da “ kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan Topluluğun yeni bir üyeyi daha kabul edemeyeceği”, “Türkiye’nin, Topluluğa katılmaya ehil olmakla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiğini” açıklamış, “üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi” önerilmiştir. Bunun üzerine Türkiye, üyelik süreci açısından önemli bir adım oluşturacağını düşünerek, öncelikle Gümrük Birliği’ni tamamlamayı hedeflemiş ve bunun için gerekli çalışmalara hız vermiştir. Bu çerçevede, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) uyarınca, 1

---

² Rıdvan Karluk; “Genişleyen Avrupa Birliği ve Türkiye” **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, Ed: Turgay Berksoy, Abdülkadir Işık, SPK Yayınları, Yayın No: 177, s.206.

³ Turgay Berksoy, Abdülkadir Işık, “Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye’nin Bu Süreçteki Yeri” **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, Ed: Turgay Berksoy, Abdülkadir Işık, SPK Yayınları, Yayın No: 177, s. 58.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay Berksoy, Abdülkadir Işık, a.g.k., s.58-61.

Ocak 1996 tarihinde “Gümrük Birliği” tamamlanmış ve Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi’nin “Son Dönem”ine geçilmiştir⁵.

Bu dönemde AB Komisyonu tarafından, AB’nin genişleme sürecini değerlendiren “Gündem 2000” Raporu hazırlanmış⁶ ve 16 Temmuz 1997 tarihinde açıklanmıştır. Rapor’da, “Türkiye’nin siyasi ve ekonomik sorunları nedeniyle genişleme sürecine dahil edilmeyeceği” ifade edilmiştir. Bunu takiben, 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg’da gerçekleştirilen ve Ekonomik ve Parasal Birlik ile genişleme konularının değerlendirildiği Zirve’de, Türkiye’nin adaylığı resmen teyit edilmemiş, ancak bir “strateji” önerilmiştir. Konsey’in bu yaklaşımı üzerine Türkiye, üyelik başvurusunu geri çekmeyeceğini, Gümrük Birliği uygulamasını devam ettireceğini, ancak AB ile siyasi diyalogu askıya alacağını açıklamıştır⁷.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi’nde, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık statüsünün teyit edilmesi⁸ ve Türkiye’nin AB’nin yeni genişleme politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme, diğer aday ülkelerle eşit statüde katılacağına ilişkin karar olmuştur. 1999 sonrası süreçte, AB tarafından diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de “İlerleme Raporları” hazırlanmıştır. 1999 yılında açıklanan İlerleme Raporu’nda yer alan değerlendirmeler, İlk “Katılım Ortaklığı Belgesi”nin de temelini oluşturmaktadır.

AB’nin 8 Mart 2001 tarihli kararı ile kabul ettiği söz konusu belge, Türkiye’nin 1993 yılında Kopenhag Zirvesi’nde kabul edilen ve üç ana başlıkta toplanan ve Kopenhag Kriterleri olarak kabul edilmiş kriterlere⁹ uyumu ve Topluluk mevzuatını üstlenmesi için gerekli çalışmaları tamamlamasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyacak şekilde hazırlanmıştır. Türkiye İlk Katılım Ortaklığı Belgesi’nde yer alan önceliklerin hangi somut önlemlerle ve hangi takvim çerçevesinde gerçekleştirileceğini gösteren ilk Ulusal Programı 24 Mart 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlayarak uygulamaya koymuştur. Türkiye’nin kaydettiği ilerlemeler ve oluşan yeni gereklilikler ışığında revize edilen Katılım Ortaklığı Belgesi 19 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiş, bu belgede yer alan hususların gerçekleştirilebilmesi için revize edilen Ulusal Program 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde Türkiye AB

⁵ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım ve Yayınları, İstanbul, 2003, s.438-466

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Gündem 2000: Genişleme 1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği**

⁷ <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php> (Erişim Tarihi: 05.07.2008)

⁸ Vergilemede Global Eğilimler AB ve Türk Vergi Sistemi Yayını, 1999, **TOBB Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Mayıs 2001, s.222-224.

⁹ Haziran 1993’te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi’nde, belirtilen üç kriterin karşılanması durumunda, aday ülkelerin Avrupa Birliği’ne üye olabilecekleri kararı alınmıştır. Bunlar; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ile Topluluk müktesebatının kabulüne ilişkindir. Siyasi kriterler; demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı. Ekonomik kriterler; iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesinin varlığı. Topluluk müktesebatının kabulü; Avrupa Birliği’nin çeşitli siyasi, ekonomik ve parasal hedeflerine bağlılık. Söz konusu kriterler, Aralık 1995 tarihinde düzenlenen Madrid Avrupa Zirvesi’nde onaylanmıştır. <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1171> . (Erişim Tarihi: 05.07.2008)

---

siyasi kriterlerine uyum bakımından çok sayıda yasa ve mevzuat düzenlemesini içeren “8 Uyum ve 2 Anayasa Değişikliği Paketi”ni kabul etmiştir¹⁰.

Belirtilen ilerlemeyi takiben, AB Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihinde, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönünde kaydettiği aşamaların ve mevcut eksikliklerin saptandığı **İlerleme Raporu**'nda; önceden belirlenmiş düzenlemelerin yürürlüğe girmesi koşuluyla, “Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını” belirtmiş ve katılım müzakerelerinin açılması önerisinde bulunmuştur. Bu öneri doğrultusunda, 16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen zirvede AB liderleri, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiğini kabul ederek müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlaması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu tarihten itibaren AB Türkiye ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir¹¹.

3. AB'de Geçerli Ekonomik ve Mali Kurallar ile Kayıt Dışı Ekonomi

3.1. AB Ekonomik ve Mali Kuralları

AB'de kuruluşundan itibaren görülen gelişmeler neticesinde bu gün tüm üye ülkelerin uymaları gerekli olan, hatta uyup uymadıkları komisyon tarafından denetlenilen ve eğer uzaklaşma söz konusu ise yaklaşılmayı yönünde telkinlerde bulunulan kimi kriterler kurallar kabul edilmiştir. Ekonomik ve mali alanda önem taşıyan koşullar iki ayrı zirvede kabul edilmiştir. Söz konusu kriterlerden birincisi; Maastricht zirvesinde yapılmış anlaşmanın koyduğu kriterler, ikincisi ise Amsterdam Zirvesinde kabul edilen İstikrar ve Büyüme Pakti'dir.

3.1.1.Maastricht Kriterleri (Maastricht Criterias)

1991 yılında Hollanda'nın Maastricht kentinde AB sürecini hızlandıracak Ekonomik ve Siyasi Birliğin temine yönelik olarak, iç bütünleşme yolunda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Maastricht Zirvesi'nde, bir taraftan AT Devlet ve Hükümet Başkanları'nın 7 Şubat 1992'de “Avrupa Birliği Anlaşması” imzalamasıyla AB'nin temelleri atılmış¹² diğer taraftan da “Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB)” son aşamasına geçebilmek için üye ülkelerin yerine getirmesi gereken ve EPB'in gerektirdiği makro-ekonomik istikrar ve bütünleşmeyi sağlanmaya yönelik beş yaklaşma kriterini içeren “Maastricht Anlaşması” imzalanmıştır. Makro-ekonomik yaklaşım kriterlerinin hedefi, EPB çerçevesinde dengeli ekonomik kalkınma sağlanması ve üye ülkeler arasında parasal ve mali açıdan gerilimlerin engellenmesidir. Üye devletlerin 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşmasında yer alan ve aşağıda belirtilmiş olan kriterleri EPB'nin üçüncü aşamasına geçebilmek, başka bir deyişle Euro alanına dahil olabilmek için yerine getirmeleri zorunlu olmuştur¹³. Söz konusu kriterler¹⁴;

- Normal şartlarda üye ülke bütçe açıkları GSYİH'nin %3'ünü aşmamalıdır.

---

¹⁰ <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>(Erişim Tarihi: 05.07.2008)

¹¹ <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>(Erişim Tarihi:18.07.2008)

¹² Rıdvan Karluk, a.g.k., s.76.

¹³ <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1223> (Erişim Tarihi: 16.08.2008)

¹⁴European Commission, Stability and Growth Pact, **Economic and Financial Affairs**, http://ec.europa.eu/economy_finance/sg_pact_fiscal_policy/index_en.htm (Erişim Tarihi: 02.07.2008). İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Paketi**, Yayın No: 201, İstanbul, 2007, s.6.

- Kamu borçları ise GSYİH'nın %60'ını aşmamalıdır.

- Üye ülkelerin son bir yıllık enflasyon oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülke ortalamasını 1.5 puandan fazla aşmamalıdır.

- Üye ülke parası son iki yıl Avrupa Para Sistemi Döviz Kuru Mekanizması'nda normal dalgalanma marjı içinde kalmalı, üye ülke, bu dönemde kendi insiyatifıyla kendi para kurunu diğer bir üye ülkenin parasına karşı devalüe etmemelidir.

- Üye ülkenin uzun vadeli faiz oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin faiz oranları ortalamasını 2 puandan fazla geçmemelidir.

AB'ye üye ülkelerin Euro alanına dahil olabilmeleri için söz konusu koşulları sağlamaları gerekmele birlikte Euro alanı içinde buldukları sürece bu kriterlere uygunluğu devam ettirmeleri gerekmektedir. Üye ülkelerin belirtilen kriterlere uygunluğunun denetlenmesi ve sağlanması açısından gerekli olan denetimin sağlanmasına yönelik prosedür İstikrar ve Büyüme Pakti ile ortaya konulmuştur. Hemen belirtmek gerekir ki AB'ye aday ülkelerin de Maastricht anlaşması ile konulan kriterlere uygunluğu gereklidir. Bu bakımdan AB'ye üyelik sürecinde bulunan Türkiye'nin de bu kriterlere uygun bir kamu maliyesi tablosu ortaya koyabilmesi gerekmektedir.

3.1.2. İstikrar ve Büyüme Pakti (Stability and Growth Pact)

1997 yılında kabul edilen "İstikrar ve Büyüme Pakti (İBP)", AB'ne üye ülkeler arasında Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) işlemesi ve desteklenmesi için oluşturulan mali politikalara ilişkin bir anlaşmadır¹⁵. Ekonomik ve Parasal Birliğin 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren başlayan üçüncü aşamasına geçilmesi sonrasında Euro Alanında aşırı bütçe açıklarının oluşmasını önlemeye yönelik olarak bütçe disiplini sağlamak ve güçlendirmek amacıyla oluşturulmuştur¹⁶. Euro alanında fiyat istikrarı ve istihdam yaratan sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için üye ülkelerin sağlam kamu maliyesine sahip olması ve Euro alanına girdikten sonra da bütçe disiplini sürdürmelerini temin etmeye yönelik olarak; çok taraflı gözetim prosedürünü ve üye ülkeler arasında ekonomi ve bütçeye ilişkin sürekli diyalogo başlatmıştır.

İstikrar ve Büyüme Pakti, aşırı bütçe açıklarından kaçınılması için iki ayaklı strateji öngörmektedir;

1. Erken Uyarı Mekanizması¹⁷,
2. Aşırı Bütçe Açığı Pozisyonu¹⁸.

---

¹⁵ İstikrar ve Büyüme Pakti Maastricht'de imzalanmış AB Anlaşmasının 99. ve 104. maddelerine dayalıdır bkz. Stability and Growth Pact, http://en.wikipedia.org/wiki/Stability_and_Growth_Pact, (Erişim Tarihi: 05.07.2008). Ekonomik ve Parasal Birlik içinde ulusal ve ekonomik politikalar ülkelerin sorumluluğunda kalmaya devam etmekle birlikte, ortak amaç ve yükümlülükler çerçevesinde şekillenmektedir. Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Pakti, a.g.e., s.6.

¹⁶ Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Pakti, s.6.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. European Commission, **Public Finance in EMU**, Directorate - General for Economic and Financial Affairs, European Economy X/2008, s.24.

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication12832_en.pdf

¹⁸ Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Pakti, s.10.

Erken Uyarı Mekanizması; bütçe açıklarının %3'ün üzerine çıkmasından, başka bir deyişle aşırı bütçe açıklarının ortaya çıkmasından önce müdahale edilmesini, ekonomi politikalarının izlenip koordine edilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Konsey, üye ülkeler tarafından hazırlanan istikrar ve yaklaşma programlarını değerlendirir, uygulanılışını izler, bütçe açıklarının referans değerlerin üzerine çıkmaması için gerekli düzeltici bütçe tedbirlerini almaları konusunda üye ülkeleri erken aşamada uyarır¹⁹.

*Aşırı Bütçe Açığı Pozisyonu*²⁰ ise, üye ülkelerin aşırı bütçe açıklarının tespit edilmesi ve ivedilikle düzeltilmesini sağlamak için düzeltici tedbirleri içermektedir²¹. Bunun temin etmeye yönelik olarak Komisyon, üye ülkelerin bütçe performanslarını ve kamu borç stokundaki gelişmeleri sürekli izleyerek, bütçe açığı ve kamu borç stokunun Maastricht anlaşmasında belirlenmiş referans değerleri aşıp aşmadığını inceler²². Eğer iki kriterden biri veya her ikisi de yerine getirilmemişse, Komisyon rapor hazırlar²³. Böylelikle aşırı açık prosedürü işlemeye başlar. Komisyon aşırı açık raporunu ilk defa hazırlıyorsa söz konusu değerlerin aşılmasını haklı kılan istisnai koşulların var olup olmadığını, açığın kamu yatırımlarını aşıp aşmadığını araştırır²⁴. Raporu hazırladıktan sonra Mali Komite'ye göndererek görüşünü alır ve sonuçta aşırı bütçe açığı olduğu veya ortaya çıkabileceğine karar verirse Konsey'e görüş bildirir. Konsey nitelikli oy çokluğu ile aşırı bütçe açığı olup olmadığına karar verir²⁵. Bu yönde karar çıkması durumunda Konsey ilgili üye ülkeye tavsiyelerde bulunur, etkili düzeltici tedbirler alması için dört ay, aşırı bütçe açığını kaldırması için, aşırı bütçe açığının tespitinden itibaren bir yıl süre verir²⁶. Üye ülke bu süre zarfında etkili adımlar atmazsa durum kamu oyuna bildirilir, üye ülke Konsey tavsiyelerine uymamakta ısrar ederse, Konsey üye ülkenin etkili adım atmadığına dair karar verdiği tarihten itibaren bir ay içinde bütçe açığını azaltıcı tedbirler alması yönünde ihtarda bulunur, eğer uyulmazsa sonunda da üye ülkeye mali ceza verebilir. Bu durumdaki üye devlet, Birlik bünyesinde faiz getirisi olmayan bir hesaba para yatırmak zorunda kalır. Aşırı açığın devamı durumunda hesapta tutulan para Birliğe ödenecek cezaya dönüşür.²⁷

1990'lı yıllarda üye ülkelerde bütçe açıkları görülürken Pakt'ın uygulanmasıyla bu açıklar kontrol altına alınmış ve bir çok ülkede bütçe fazlası verilmiştir. Bununla birlikte AB'ye üye ülkelerin ekonomik yapılarındaki farklılık küçük ekonomili ülkelerde daha başarılı sonuçlar alınmasını sağlamış, Fransa ve Almanya Pakt'ın kurallarının daha esnek uygulanmasını, Benelüks Ülkeleri, Avusturya ve Finlandiya gibi küçük ekonomili ülkeler ise sıkı kurallara sahip her ülkeye eşit uygulanılan bir Pakt oluşturulmasını savunmuşlardır.

¹⁹ Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Paktı, s.13.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Public Finance in EMU, s.25.

²¹ Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Paktı, s.10.

²² Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Paktı, s.7.

²³ Anlaşmanın 104 (3) maddesi uyarınca, üye devletlerin bütçe gelişmelerini ve kamu borç stoklarını izleyip rapor hazırlamakta yetkilidir.

²⁴ Anthony Annett, Jörg Decressin and Michael Deppler, Reforming the Stability and Growth Pact, **IMF Policy Discussion Paper**, PDP/05/02, s.5.

²⁵ Besim Bülent Bali, Mustafa Çelen, **Kurala Bağlı Maliye Politikaları ve Avrupa Birliği Uygulaması**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s.99-103.

²⁶ Bu süre özel koşullar altında uzatılabilir.

²⁷ Bali, Çelen, a.g.k., s.100-101. Ayrıca bkz. <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1142>

Bahsedilen gelişmelerin ardından AB'ye üye ülkeler Maliye Bakanlarından oluşan AB Ekonomik ve Mali Konsey'i 21 Mart 2005'te "İstikrar ve Büyüme Pakti'nin Geliştirme" başlıklı rapor sunmuştur. Konsey, raporun amacının yürürlükteki kuralları daha esnek kılmak veya katılaştırmak olmadığını, daha etkili hale getirmek olduğu belirtmiştir. Böylece İstikrar ve Büyüme Pakti'nde reforma gidilmiştir. Söz konusu reform sonucu İstikrar ve Büyüme Pakti aşağıdaki kuralları içerir olmuştur²⁸:

-Bütçe açığı GSYİH'nin %3'ünü, kamu borç stoku GSYİH'nin %60'ını aşamaz. (Bütçe açığı ve kamu borç stoku kriterlerinde değişiklik olmamıştır.)

-Orta vadede hedef, ülkelerin denk bütçeye sahip olmasıdır. Ancak, ülkelerin borç seviyeleri, kamu yatırımlarının durumu ve potansiyel büyümeleri orta vadeli hedefin belirlenmesinde göz önünde bulundurulacaktır. Örn. Potansiyel büyümesi yüksek ülkeler için orta vadeli hedef GSYİH'nin %1'ine kadar bütçe açığı olabileceken, borç yükü yüksek olan ülkeler için dengede bir bütçe, hatta bütçe fazlası hedefi gündeme gelebilecektir.

-Ekonomik koşullardaki değişikliklere uyum sağlanabilmesi için, her 4 yılda bir orta vadeli hedefler gözden geçirilecektir. Ayrıca Euro Bölgesi Maliye Bakanları, yılda en az bir defa, üye ülkelerdeki mali gelişmeleri ve bunların Euro Bölgesi geneline etkisini değerlendireceklerdir.

-Temel olarak ülkeler her yıl yapısal bütçe açıklarını GSYİH'nin % 0.5'i oranında azaltacaklardır. Ancak potansiyelin üzerinde ve hızlanan bir büyüme eğilimi bulunduğu, üye ülkeler o yıl % 0.5'ten daha fazla mali disiplin uygulayacaklardır. Potansiyelin altında ve yavaşlayarak büyüyenler ise % 0.5'ten daha az kısıntıya gideceklerdir.

-Yeni getirilen kurallar uyarınca %3 limitini aşan ülkeler aşağıdaki durumlarda cezai mekanizmadan muaf tutulacaklardır:

* %3 limitinin *geçici* ve *limite yakın* olması şartıyla aşılabilesine izin verilmektedir.

* Sınırı aşan ülkenin, sınır aşımını meşrulaştıracak gerekçeleri içeren bir savunma hazırlaması kararlaştırılmıştır. Daha sonra, gerekçelerin meşruiyetini tartışacak olan AB Konseyi, gerekli görürse, söz konusu ülkeye mali yaptırım uygulayabilecektir.

* Limiti aşan ülkelerin %3'ün altına inmeleri için verilen süre ise 1 yıldan 2 yıla çıkarılmıştır. Söz konusu süre olağanüstü durumlarda 2 yıl daha uzatılabilecektir.

AB'ye gelecekte üye olacakların başka bir deyişle aday ülkelerin söz konusu kriterleri yerine getirmenin yanı sıra Ekonomik ve Parasal Birlik ve Euro alanına üye olmaları bir zorunluluk haline getirilmiştir²⁹.

²⁸ "The Reform of The Stability and Growth Pact", **ECB Montly Bulletin**, August 2005, s.60-65. <http://www.ecb.int/pub/pdf/mobu/mb200508.en.pdf>. (Erişim:06.07.2008) Ayrıca bkz. Durukan Payzinoğlu Aysun Tekkaya, **Euro Bölgesi İzleme Raporu**, Mart- Nisan 2005, Dış Ekonomileri İzleme Müdürlüğü, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/euroizleme04_05.pdf. (Erişim: 06.07.2008)

²⁹ Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Pakti, s.4.

4. AB'ye Üye Ülkelerin Mali Kurallara Uygunluğu ve Kayıt Dışı Ekonomi

Önceki kısımda Ekonomik ve Parasal Birlik hedefine ulaşabilmek için gerekli olan “mali ve ekonomik istikrar ortamını” temin etmek ve sürdürmek amacıyla yönelik olarak 1990’lı yıllardan itibaren Topluluk tarafından mali disiplini sağlamaya yönelik kriterlerin belirlendiği ve üye ülkelerin belirlenmiş kriterlere uygunluğunu sağlamak ve bunu devam ettirmeye yönelik olarak bir takım mekanizmaların kurulup geliştirildiğinden bahsedildi. İstikrarı temine yönelik Maasticht Anlaşması ile belirlenmiş mali kriterlerin gerçekleşmesi, İstikrar ve Büyüme Paketi ile belirlenmiş erken uyarı ve aşırı açık prosedürünün etkin bir şekilde işletilmesi üzerinde “kayıt dışı ekonomi” olgusu, büyülüğü ile doğru orantılı olarak, oldukça önemli olumsuzluklar yaratabilecek mahiyettedir.

En basit şekilde, “devletin bilgisi dışında gerçekleşen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler”, bilimsel olarak “GSMH” yı tahmin için kullanılan mevcut istatistik yöntemlerce ölçülemeyen ve bu sebeple resmi GSMH tahminleri dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler” şeklinde tanımlanan³⁰ *kayıt dışı ekonomi*, bulunduğu ülkelerde “*hacmi ile orantılı olarak*” bir taraftan vergi kaybı yaratmak suretiyle bütçe açıkları ve kamu borç stoku üzerinde yükseltme yönünde tazyik yaratmakta, diğer taraftan da başta GSMH olmak üzere çok sayıda istatistiksel veri üzerinde tahribat yaratmaktadır.

Her ne türde ve her ne sebeple olursa olsun kayıt dışı ekonomik faaliyetler, devleti vergi kaybına uğratmaktadır. Vergi kayıpları ise bir taraftan devletin öteden beri sunulmakta olan kamu hizmetlerini daha üst seviyelerde sunulmasını engellerken, devletten beklenen yeni hizmetlerin yerine getirilmesini de güçleştirmektedir. Nitekim kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlar kamusal hizmetlerin faydasını elde ederken, söz konusu hizmetlerin finansmanına Anayasal ve yasal gerekliliklere rağmen katılmamaktadırlar. Kayıtlı faaliyetlerde bulunanlar kadar kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunanlar da, aynı ülkede yaşamak dolayısıyla kamusal hizmetlere talep oluşturmakta, buna karşın kamu hizmetlerinin maliyetine katılmamaktadırlar. Kamu hizmetlerine olan talebin artışına karşın, vergi gelirlerinin buna paralel artış gösterememesi, devletin kamu hizmetlerine yeterince kaynak ayıramaması ve buna rağmen bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum vergi mükelleflerinin kamu hizmetlerinden memnuniyetsizlik duyması sonucunda, vergi uyumunu olumsuz etkilemekte ve mükelleflerin zihninde vergi kaçırma düşüncesini oluşturmaktadır. Vergi denetimlerinin düşük oranda olması ve/veya vergi cezalarının caydırıcı özellik taşıması durumunda söz konusu düşünce vergi kaçırma fiiline dönüşmekte bu kayıt dışı ekonomi hacminin daha da genişlemesine sebep olmaktadır. Bir ülkede kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğü ölçüsünde meydana gelen vergi kayıpları, devleti bir taraftan bütçe açıklarını finanse etmek diğer taraftan da çağın gerektirdiği yeni hizmetleri gerçekleştirebilmek için borçlanmaya itmektedir. Kamu hizmetlerin finansmanında vergi dışında kalan alternatifler ise ekonomide durgunluk, işsizlik veya enflasyon veya hepsinin bir arada görüldüğü ekonomik istikrarsızlıklara götürmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, diğer taraftan da resmi GSMH’nın ülkedeki gerçek GSMH düzeyinden daha düşük seviyelerde tahminine, ekonominin büyüme trendleri ve oranları ile ilgili yanlış değerlendirmelere sebep olabilmektedir. Kayıt dışı ekonomi, bahsedilen

³⁰ Gülay Akgül Yılmaz, *Yer altı Ekonomisi ve Vergi Kaybı*, M.Ü.,S.B.E., 1996, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.1-6.

olumsuzluklardan ilkiyle, Maastricht kriterleri olarak belirlenmiş olan bütçe açığının GSMH'nin %3'ünü aşamayacağı ve kamu borç stokunun GSMH'nin %60'ını aşamayacağı yönündeki kuralların ihlaline sebep olmak, ikincisiyle de İstikrar ve Büyüme Paketi ile Euro Bölgesinde ekonomik ve mali istikrarı sağlamaya yönelik olarak geliştirilmiş erken uyarı sistemi ve aşırı bütçe açığı prosedürlerinin işletilmesindeki etkinliği ortadan kaldırmak suretiyle Euro Bölgesinde istikrarı bozabilecek bir tehlikeyi oluşturmaktadır.

Kuşkusuz kayıt dışı ekonomi AB üyesi ülkelerde de mevcuttur, dolayısıyla ekonomik ve mali alanda olduğu kadar sosyal, siyasal ve hukuki alanda da olumsuzluklar yaratmaktadır. Ekonomik ve Parasal Birliğin devamını temin etmek, Euro Bölgesinde istikrarı gerektirdiğinden dolayı, Komisyon, istikrarı bozacak bir olgu olan kayıt dışı ekonominin minimize edilmesini ve kayıtlı ekonomiye oranla %10'u aşmayacak büyüklüklere indirilmesini hedef olarak belirlemiştir.

Bu sebeple bu kısımda önce AB ülkelerinin, bütçe dengesini sağlamak ve kamu borç stokunun büyüklüğü ile ilgili belirlenmiş referans değerleri gerçekleştirmek konusundaki performansları değerlendirilecek, daha sonra AB'ye üye ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin hacmi ortaya konulup, kötü bütçe ve borç stoku performansı ile kayıt dışı ekonominin hacmi arasında AB üyesi ülkeler için bir ilişkinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır.

4.1. AB' ne Üye Ülkelerde Bütçe Dengesi ve Kamu Borç Stoku

Bütçe açığının GSMH'ya oranının %3'ü aşmaması gerektiği kuralı 2006 yılında, AB-15 ülkelerinden Portekiz (%-3,9) ve İtalya (%-3,4) tarafından aşılmıştır. 2007 yılında, Yunanistan (%-2,8), Fransa (%-2,7), Portekiz (%-2,6), referans değerinin altında ancak çok yakın değerlerde açık vermişlerdir. 2008 yılında ise, yine Fransa (%-2,9) referans değere yakın bir bütçe açığı vermiştir.

2006 yılı itibarıyla, AB-15 ülkelerinden İtalya (%106,8) ve Yunanistan (%95,3) kamu borç stoku kuralından oldukça önemli sapma göstermişlerdir. Bununla birlikte Belçika (%88,2), Almanya (%67,5), Güney Kıbrıs (%65,2), Portekiz (%64,8), Malta (%64,7) ve Avusturya (%61,7) da söz konusu kuralı gerçekleştirememişlerdir. 2006 sonrasında genel olarak ülkelerin kamu borç stoku gösterge değerlerinde iyileşme olmuşsa da, 2006 yılında ilk beşe girmiş olan ülkeler 2007 yılı itibarıyla yine aynı sıra ile söz konusu kuralı gerçekleştirememişlerdir. Bu ülkelere ilave olarak, Fransa (%64,2) ve Malta (%62,9)'da kuralın gereğini yerine getirememişlerdir. 2008 yılı itibarıyla ise, İtalya (%101,5), Yunanistan (%87,3) ve Belçika (%78,1) kamu borç stoku referans değerini aşan ilk üç ülke olurken, söz konusu değeri aşan toplam altı ülke olmuştur. Diğerleri, Fransa (%63,2), Portekiz (%62,5) ve Almanya (%61)'dir.

**Tablo 1: AB Üyesi Ülkelerde Bütçe Dengesi ve Kamu Borç Stoku
(2006-2008 GSYİH'nın Yüzdesi)**

	Bütçe Dengesi			Brüt Borç Stoku		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Belçika	0,3	-0,2	0,4	88,2	84,9	78,1
Almanya	-1,6	0,0	-0,5	67,5	65,0	-61
İrlanda	3,0	0,3	-1,4	25,1	25,1	27,6
Yunanistan	-2,6	-2,8	-2,0	95,3	93,4	87,3
İspanya	1,8	2,2	0,6	39,7	36,2	32,0
Fransa	-2,4	-2,7	-2,9	n.a.	64,2	63,2
İtalya	-3,4	-1,9	-2,3	106,8	105,0	101,5
G.Kıbrıs	-1,2	3,3	1,7	65,2	60,0	45,3
Luksemburg	1,3	2,9	2,4	6,6	6,9	7,2
Malta	-2,5	-1,8	-1,6	64,7	62,9	57,2
Hollanda	0,5	0,4	1,4	47,9	46,8	43,0
Avusturya	-1,5	-0,5	-0,7	61,7	59,9	57,0
Portekiz	-3,9	-2,6	-2,2	64,8	64,4	62,5
Slovenya	-1,2	-0,1	-0,6	27,1	25,6	23,8
Finlandiya	4,1	5,3	4,9	39,2	35,3	30,4
AB-15	-1,3	-0,8	-0,8	68,6	66,7	63,3
Bulgaristan	3,0	3,1	3,0	22,8	19,8	17,4
Çek Cumh.	-2,7	-3,4	-3,4	30,1	30,4	30,2
Danimarka	4,8	3,8	3,4	30,1	25,6	19,2
Estonya	3,4	2,6	0,8	4,0	2,7	2,0
Latvia	-0,2	0,3	0,4	10,6	9,4	7,2
Litvanya	-0,5	-0,9	-0,9	18,2	17,6	15,0
Macaristan	-9,2	-6,2	-3,5	65,6	65,4	64,4
Polonya	-3,8	-2,0	-2,8	47,6	44,9	43,3
Romanya	-2,2	-2,9	-3,4	12,4	11,9	14,2
Slovakya	-3,6	-2,5	-3,1	30,4	30,6	30,5
İsveç	2,3	3,0	2,1	47,0	39,7	29,8
İngiltere	-2,6	-3,0	-2,7	43,4	43,9	45,1
AB-27	-1,4	-1,1	-1,1	61,3	59,4	56,7

Kaynak: European Commision, **Public Finance in EMU**, s.14.

AB'ye yeni üye ülkelerden 2006 yılında; Macaristan (%-9,2), Polonya (%-3,8), Slovakya (%-3,6), 2007 yılında; Macaristan (%-6,2) ve Çek Cumhuriyeti (%-3,4), 2008

yılında; Macaristan (%-3,5), Çek Cumhuriyeti (%-3,4), Romanya (%3,4) ve Slovakya (%-3,1) bütçe açığı kuralını gerçekleştirememişlerdir. İnceleme döneminde Macaristan bütçe açığını azaltmak konusunda önemli mesafe kat etmiş, Polonya 2007 itibarıyla referans değerinin altına inmeyi başarmış, Romanya'nın bütçe açığı artarak 2007 de referans değeri aşacak düzeye ulaşmıştır.

Macaristan dışındaki yeni üye ülkeler genel olarak kamu borç stoku referans değerlerinin oldukça altındaki değerlere sahiptirler. Macaristan kamu borç stoku çok önemli boyutlarda olmasa da istikrarlı gerileme göstermiştir. (Bkz. Tablo 1)

4.2. AB'ye Üye Ülkelerde Kayıt dışı Ekonomi

Bütün ülkelerde olduğu gibi AB'ye üye ülkelerde de kayıt dışı ekonomik faaliyetler her dönem olmuştur. AB'de 1960 yılında ortalama %4 olan kayıt dışı ekonomi, 1978 yılında %9,5'e yükselmiştir. Maastricht kriterlerinin hazırlandığı dönemde (1989-1990) %13'ler seviyesinde olan kayıt dışı ekonomi, söz konusu kriterlerin kabul edilip uygulamaya konulduğu dönemde (1990-1993) ortalama %15,9'a, 1994-95'de %18'e yükselmiş ve İstikrar ve Büyüme Pakti'nin uygulamaya girdiği dönemde bu seviyelerdeki kayıt dışı ekonomi 2004 yılına kadar istikrarlı varlık göstermiştir. 2004 yılından 2007 yılına kadar ise ortalama olarak sürekli gerileme göstermiş olup, AB-15'de 2007 yılında ortalama %14,5 civarında kayıt dışı ekonomi bulunmaktadır.(Bkz. Tablo 2)

Tablo 2: AB-15 Ülkelerinde Kayıt dışı Ekonominin Hacmi (1999-2007)

	1999-2000	2001-2002	2002-2003	2004	2005	2006	2007	Ortal.
İsveç	19,2	19,1	18,7	18,1	17,5	16,2	15,6	16,6
Belçika	22,2	22	21,5	20,7	20,1	19,2	18,3	19,0
İtalya	27,1	27	26,2	25,2	24,4	23,2	22,3	22,7
Hollanda	13,1	13	12,8	12,5	12,0	10,9	10,1	11,8
Fransa	15,2	15	14,8	14,3	13,8	12,4	11,8	12,7
Avusturya	9,8	10,6	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,5
Almanya	16	16,3	16,8	16,1	15,4	14,9	14,6	13,5
İngiltere	12,7	12,5	12,3	12,3	12,0	11,1	10,6	11,1
Finlandiya	18,1	18	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	14,8
İrlanda	15,9	15,7	15,5	15,2	14,8	13,4	12,7	12,4
İspanya	22,7	22,5	22,3	21,9	21,3	20,2	19,3	18,6
Yunanistan	28,7	28,5	28,3	28,1	27,6	26,2	25,1	27,5
Portekiz	22,7	22,5	22,3	21,7	21,2	20,1	19,2	20,7
Danimarka	18	17,9	17,5	17,1	16,5	15,4	14,8	15,2
Lüksemburg	-	-	-	-	-	-	-	-
AB-15 Ort.	18,67	18,61	18,38	18,7	16,7	15,6	14,9	16,0

Kaynak: Friedrich Schneider, Shadow Economics and Corruption All Over The World. What Do We Really Know? **CESIFO Working Paper** No: 1806, Category 1, September 2006, s.27., Friedrich Schneider, Estimating The Size and Development of The Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions, December 2007, Univertisy of Linz, Austria, s.9. Friedrich Schneider, Size and Development of The Shadow Economy in Germany And Austria Soma Preliminary Findings, **Working Paper** No:2007-15, Creme Gellertstrasse 18 CIt-4052 Basel,s.28.'de yer alan verilere dayalı olarak tarafımızca hazırlanmıştır.

AB-15 ülkelerinde 1999-2007 dönemi boyunca kayıt dışı ekonomi hacminin en yüksek olduğu dört ülke sırasıyla: Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz olmuştur. 2007 yılı itibarıyla kayıt dışı ekonomi oranı Yunanistan'da %25,1, İtalya'da % 22,3, İspanya %19,3, Portekiz'de %19,2'dür. Söz konusu oranlar, AB'ye üye ülkeler 2007 yılı ortalaması olan %14,9'un oldukça üstündedir.

Tablo 3: AB'nin Yeni Üyelerinde Kayıtdışı Ekonominin Hacmi (1999-2003)

	*89-90	*90-93	*94-95	99-2000	2001-2002	2002-2003
Bulgaristan	24,0	26,3	32,7	36,9	37,1	38,3
Çek Cumhuriyeti	6,4	13,4	14,5	19,1	19,6	20,1
Macaristan	27,5	30,7	28,4	25,1	25,7	26,2
Letonya	12,8	24,3	34,8	39,9	40,7	41,3
Litvanya	11,3	26,0	25,2	30,3	31,4	32,6
Polonya	17,7	20,3	13,9	27,6	28,2	28,9
Romanya	18,0	16,0	18,3	34,4	36,1	37,4
Slovakya	6,9	14,2	10,2	18,9	19,3	20,2
Slovenya	26,8	28,5	24,0	27,1	-	-
Ortalama	16,8	22,1	22,4	28,8	29,7	30,6

Kaynak: Friedrich Schneider , "Illegal Activities and The Generation of Value Added. Size, Causes nad Measurement of Shadow Economies" **Bulletin on Narcotics**, Vol. LII, Nos.172, 2000, s.11. Ayrıca bkz. Gülay Akgül Yılmaz, **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMM Yayınları Yayın No:54, İstanbul, 2006, s.137-138. ayrıca http://www.mpra.ub.uni-muenchen.de/2054/1/MPRA_paper_2054.pdf (18.07.2008) 'den elde edilen verilere dayalı olarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

2004 yılında yapılan genişleme ile AB'ye 10 ülke daha üye olmuştur. 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın da üye olmasıyla AB'ye üye ülke sayısı 27'ye çıkmıştır. AB'ye yeni üye olan ülkelere ait üyelik sonrası döneme ait veri bulunmamasıyla beraber üyelik öncesi döneme ait veriler (1989-2003) söz konusu ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi hacminin sürekli arttığını göstermektedir. Nitekim, 1989-1990'da ortalama %16,8 olan kayıt dışı ekonomi, 1990-93'de ortalama %22,1'e, 99-2000'de %28,8'e, 2001-2002 döneminde %29,7'ye, 2002-2003 döneminde ise %30,6'ya yükselmiştir. Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek olan beş ülke sırasıyla; Letonya (%41,3), Bulgaristan (%38,3), Romanya (%37,4) Polonya (%28,9), Macaristan (%26,2)'dir.

4.3. Değerlendirme

Bütçe açığı %3'ü aşmış ve ağır borç yükü altında olan İtalya, Portekiz, Yunanistan'ın ortak özelliği aynı zamanda AB'ye üye ülkeler içinde en yüksek oranda kayıt dışı ekonomiye sahip ülkeler olmasıdır. Bu kuralın tek istisnasını Fransa oluşturmaktadır. Zira, Fransa'da bütçe açığı %3'ün üstünde olup, kamu borç yükü %60'ın üstünde olduğu halde kayıt dışı ekonomi oranı AB 2007 ortalaması olan %14,9'un altındaki bir orandadır (%11,8). Bu durum, Fransa'da vergi kaçakçılığının yüksek ancak kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygın olmadığı yönünde düşünceler geliştirmektedir³¹.

³¹ Vergi kaçakçılığı ile kayıt dışı ekonomi kavramları pek çok durumda örtüşmekle birlikte, aynı anlama gelmemektedirler. Bkz. Gülay Akgül Yılmaz, **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, s.28-31.

5. AB Bütçesi ve Kayıt Dışı Ekonomi

AB'ne üye olmayan ülkelerde bulunan kayıt dışı ekonomik faaliyetler, sadece söz konusu ülkelerin "ulusal bütçesi" üzerinde, gelirleri azaltıp giderleri arttırmak yönünde etkide bulunup ulusal düzeyde bütçe açıkları ve borç stokunu arttırıcı aynı zamanda da, ulusal vergi yükü dağılımını ve dolayısıyla sosyal adaleti sarsıcı sonuç yaratırlar. AB'ne üye ülkelerde bulunan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkileri ise ulusal sınırlar içinde kalmaz, Birliğe yayılan negatif dışsallıklar yaratırlar. Nitekim Topluluk Bütçesi olan AB Bütçesi üzerinde de etkili olup, Topluluk düzeyinde adaletsizliklere yol açarlar.

Avrupa Birliği bütçesi, geçerli olduğu mali yıla ilişkin Birlik gelir ve giderlerini tahmin eden, bunların gerçekleşip uygulanmasına izin veren bir hukuki tasarruftur. Bütçe harcamaları AB'nin ortak politikalarına tahsis edilirken, bütçe gelirleri de yine AB'nin ortak politikalarından kaynaklanmaktadır³².

Birlik Bütçesi Roma Anlaşması ile ortaya konulan ve üye ülkelerin yüzdeler yoluyla hesaplanan katkıları ile finanse edilmektedir. Avrupa Birliği bütçesi öz kaynaklar sistemine dayalıdır³³. Öz kaynaklar, üye ülkelerin otoritelerinin ayrı bir kararına gerek kalmadan bütçeyi finanse etmek amacıyla Birliğe ödenmesi baştan kabul edilen vergi karakterindeki gelirlerdir.³⁴

5.1. AB Bütçesi Gelirleri ve Kayıt Dışı Ekonomi

AB bütçesinin gelirleri³⁵; geleneksel öz kaynaklar ve öz kaynaklar olmak üzere iki kategoride toplanmaktadır. **Geleneksel öz kaynaklar**; tarım ve şeker vergileri ile gümrük vergilerinden oluşmaktadır. **Tarım vergileri**; Ortak Tarım Politikası gereğince 1971 yılından beri üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünler üzerinden, tarım ürünleri fiyatını Birlikteki fiyat düzeyine getirmek için uygulanan; tarım ürünleri ticaretinden alınan vergiler, telafi edici vergiler, ek vergiler ve primlerden oluşur³⁶. **Gümrük vergileri**; Üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta Ortak Gümrük Tarifesi'nin uygulanması dolayısıyla elde edilen gelirlerdir. 1 Ocak 1971'de uygulamaya giren Konsey Kararı ile kademeli olarak Birlik bütçesine devredilmiş ve 1975 yılından itibaren Birlik bütçesinin öz kaynaklarından biri haline gelmiştir. **Diğer öz kaynaklar**; KDV Payı, GSMH Payı ve diğer gelir kaynaklarından oluşmaktadır. **KDV Payı**; 1970 yılından itibaren Birlik Bütçesinin öz kaynakları arasına dahil edilen ve Birlik tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde tüm üye ülkelerde tek tip olarak tespit edilen KDV'nin %1.4'ü bütçe kaynağı olarak kabul edilir. **GSMH Katkısı**; Birlik bütçesinin en önemli gelir kaynağıdır. 1998 yılında gerçekleştirilen bütçe reformu ile uygulanmaya başlamıştır. Hedeflenen bütçe büyüklüğünün diğer gelirlerle karşılanamayan

³² Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş. 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s.181.

³³ Richard Allen, Daniel Tommasi, **Managing Public Expenditures a Reference Book for Transition Countries**, OECD, Paris, 2001, s.87'den aktaran Nihal Samsun, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye, A.Ü., S.B.E., 2005, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.3.

³⁴ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye**, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.34.

³⁵ Hrvoje Simovic, "European Union Budget", **Financial Theory and Practice**, 29 (3), s.245-262.

³⁶ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, **Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.145.

---

kısmı bu şekilde toplanır³⁷. Bu gelir her yıl belirlenen sabit bir oranın, üye ülkelerin GSMH'lerinin (piyasa fiyatları ile) toplamından oluşan bir matraha uygulanması ile elde edilmektedir. Bu da diğer öz kaynaklardan elde edilen gelirler ile harcamalar arasındaki fark referans alınarak yapılır. GSMH bazlı kaynak, KDV matrahının tavanını ve mali perspektif çerçevesinde toplam kaynakların tavanını belirlediği için temel kaynaktır. 2005 yılı için toplam bütçe gelirleri içindeki payı %73'dür³⁸.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler ülkede elde edilen gelirden resmi GSMH kayıtlarına yansıyan kısmı küçülttüğünden dolayı, AB üyesi ülkelerde varolan kayıt dışı ekonomik faaliyetler hacimleri ölçüsünde ulusal gelirden Birlik bütçesine GSMH katkısı olarak aktaracakları payları azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda buna bağlı olarak belirlenen diğer gelir aktarımlarının da azalması sonucunu doğuracaktır. Bu durum, gerçekte birbirine yakın GSMH'lara sahip kimi ülkeler arasında Birlik bütçesine aktarılan payların farklılaşmasına sebep olduğu ölçüde Birlik ölçeğinde adaletsizliği de beraberinde getirmektedir.

5.2. AB Bütçesi Harcamaları ve Kayıt Dışı Ekonomi

Bütçe harcamalarının Birlik politikalarının gerçekleştirilmesi için yapılmaktadır. Birlik düzeyinde hangi harcamanın yapılacağı, harcamaların Birlik düzeyinde mi yoksa üye ülkeler düzeyinde mi yapılmasının daha yararlı olacağı sübsidiarite kuralına göre belirlenir³⁹.

Topluluk harcamaların bileşenini oluşturan azami miktarlar mali perspektiflerde belirlenmektedir. Mali perspektifin amacı, bütçe disiplini artırmak, harcamalardaki toplam artışı kontrol altında tutmak ve prosedürlerin düzgün işlenmesini sağlamaktır. Buna yönelik olarak biri toplam diğeri her bir harcama kategorisi için olmak üzere ikili bir tavan getirmektedir. 2000-2006 dönemini kapsayan mali perspektif, 6 Mayıs tarihli Kurumlar arası Anlaşmada ortaya konulmuştur⁴⁰. Buna göre Birlik harcamaları altı temel başlık altında sıralanmakta idi. Söz konusu harcama kalemleri; ortak tarım politikası harcamaları⁴¹, yapısal faaliyetlere yönelik harcamalar⁴², iç politikalara ilişkin harcamalar⁴³,

---

³⁷ Nurettin Bilici, a.g.k., s.73.

³⁸ Nihal Samsun, a.g.t., s.8.

³⁹ Nurettin Bilici, a.g.k., s.51.

⁴⁰ Nihal Samsun, a.g.t., s.12.

⁴¹ **Ortak Tarım Politikası Harcamaları**; Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu'ndan harcamaları kapsar. Fon, ortak tarım politikasının finansmanı için kurulmuştur. Fonun zirai ürünlerin üreticilerine yapılan iadeleri kapsayan ve %90'ını garanti kısmı oluşturur. Bu çerçevede, tarım ürünü fiyatlarının garanti edilen seviyenin altına düşmesi halinde destekleme alımları yapılmakta, tarım ürünleri ihraç edenlere uluslararası piyasalardaki fiyatlara göre destek verilmekte ve toprağını nadasa bırakanlara yardım yapılmaktadır. Nihal Samsun, Avrupa Birliği Bütçesi, s.13.

http://www.maliye-abdid.gov.tr/html/ab_turkiye/dokuman/butce.pdf (Erişim tarihi: 08.09.2008)

⁴² **Yapısal Faaliyetlere Yönelik Harcamalar**; AB'nde bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltmak, istihdamı artırmak, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi geliştirmek amacı ile yapılan harcamalar bu kalem altında yer almaktadır. Bu amaçla çeşitli fonlar kurulmuştur. Söz konusu fonlar; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu ve Uyum Fonu'ndan ibarettir. **Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu**; altyapı yatırımları, yeni iş imkânları yaratılmasını sağlayan yatırımlar, yerel kalkınmaya ilişkin projeler ile küçük ve orta ölçekli firmaların projeleri desteklenmektedir. **Avrupa Sosyal Fonu**; eğitim ve mesleki eğitim, işsizliğin önlenmesi ve

dış faaliyetlere yönelik harcamalar⁴⁴, rezervler⁴⁵, katılım öncesi yardımlar ve idari harcamalardan⁴⁶ oluşturmaktaydı. Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri daha büyük boyutlarda olan ülkeler, yapısal faaliyetlere ilişkin harcamalar kapsamında yer alan uyum fonundan daha yüksek meblağlarda faydalanma olanağına kavuşturacaktır. Zira, söz konusu fondan AB genelinde ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumu hızlandırmak amacıyla kişi başına düşen GSYİH'sı (Gayri Safi Yurtiçi Hasılası) AB ortalamasının % 90'ından az olan bölgeler yararlanabilmektedir. Dolayısıyla AB'ye üye ülkelerden kayıt dışı ekonomisi gerçek ekonomik faaliyetlerin gerisinde olan ve buna bağlı olarak kişi başına GSYİH'sı düşük çıkan ülkelere, AB bütçesinden daha fazla kaynak aktarılması sonucunu doğurduğundan dolayı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin daha geniş olduğu ülkeleri daha avantajlı hale getirir. 2007-2013 Mali Perspektifinde⁴⁷ Birlik bütçesi harcamaları farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Buna göre harcama kategorisi sayısı beşe indirilmiştir. Bu şekilde, sistemin daha esnek hale geleceği ve kaynakların daha etkin kullanımına olanak sağlanacağı düşünülmüştür. Yeni sisteme göre harcama kategorileri; sürdürülebilir kalkınma⁴⁸, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir yönetimi; vatandaşlık, özgürlük,

---

istihdamın artırılması, sosyal dayanışma ve fırsat eşitliği için yardım sağlamaktadır. **Uyum Fonu**; AB genelinde ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumu hızlandırmak amacıyla 1994 yılında oluşturulmuştur. Söz konusu Fon'dan kişi başına düşen GSYİH'sı (Gayri Safi Yurtiçi Hasılası) AB ortalamasının % 90'ından az olan bölgeler yararlanabilmektedir. Uyum Fonu ile çevre ve ulaştırma alanındaki altyapı projeleri desteklenmektedir. Nihal Samsun, Avrupa Birliği Bütçesi, s.13.

⁴³ **İç Politikalara Yönelik Harcamalar**; Araştırma ve teknolojik gelişme, Avrupa çapında ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ağları, eğitim, mesleki eğitim ve gençlik, çevre, görsel ve işitsel medya, kültür, bilgi ve iletişim konularında yapılan harcamalar bu başlık altında yer alır. AB Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektif.

<http://www.turkcemiz.net/ab-butcesi-ve-2007-2013-mali-perspektif-t809.html>

⁴⁴ **Dış Faaliyetlere Yönelik Harcamalar**; Katılım öncesi stratejisi çerçevesinde aday ülkelere yapılan yardımla, gıda ve insani yardımlar ile Asya, Latin Amerika, Afrika, Orta Doğu, Balkanlar ve Akdeniz'deki gelişmekte olan ülkelere işbirliği politikası harcamaları bu başlık altında bulunur. AB Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektif.

<http://www.turkcemiz.net/ab-butcesi-ve-2007-2013-mali-perspektif-t809.html>

⁴⁵ **Rezervler**; AB önceden öngörülmemiş harcamalar için garantiler ve rezervler adı altında fon ayırmaktadır. AB Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektif.

<http://www.turkcemiz.net/ab-butcesi-ve-2007-2013-mali-perspektif-t809.html>

⁴⁶ **İdari Harcamalar**; AB kurumların harcamaları Birlik bütçesinden karşılanmaktadır. İdari harcamaların Birlik bütçesi içindeki payı çok fazla değildir. Toplam harcamaların sadece %5'i kadar bir orana sahiptir. AB Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektif.

<http://www.turkcemiz.net/ab-butcesi-ve-2007-2013-mali-perspektif-t809.html>

⁴⁷ Bütçe üzerinde uzlaşma sağlanmasında en önemli etken İngiltere'nin kendisine uygulanan özel indirimin bir kısmından vazgeçmesi olmuştur. İngiliz İndirimi olarak bilinen ayrıcalıktan tamamen vazgeçmeye yanaşmayan İngiltere, bu konuda verdiği tavize karşılık olarak AB Komisyonu'nun 2008-2009 döneminde, AB'nin harcamalarını gözden geçirmesini kabul ettirdi. AB bütçesinde reform isteyen İngiltere'ye tarım teşviklerinden vazgeçmek istemeyen Fransa karşı çıkıyor. AB Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektif, <http://www.turkcemiz.net/ab-butcesi-ve-2007-2013-mali-perspektif-t809>. (Erişim Tarihi: 10.08.2008)

⁴⁸ İki bölüme ayrılmaktadır: Büyüme ve istihdam için rekabet edebilirlik, büyüme ve istihdam için uyum.

---

güvenlik ve adalet, küresel bir partner olarak Avrupa Birliği⁴⁹, idari harcamalar, şekline dönüşmüştür.⁵⁰

5.3. Değerlendirme

İstatistiksel verilerdeki tahribat gerek üye ülkelerin topluluk bütçesine GSMH payı olarak yapacakları katkının olması gerekenin altında gerçekleşmesine sebep olurken, vergi kaybına sebep olması ve bu suretle bütçe açıkları ve kamu borç stokunu artırıcı tazyik yaratması yönüyle, kayıt dışı ekonomi AB’de Euro alanında istikrarı bozucu sonuçlar yaratacak bir olgudur.

6. Türkiye’nin AB Mali Kurallarına Uygunluğu ve Kayıt Dışı Ekonomi

6.1. Türkiye’de Bütçe Açıkları

Burada bütçe açıkları kavramı ile devletin belli bir yılda kamusal mal ve hizmet üretmek için, 2006 yılı başına kadar, genel bütçeli ve katma bütçeli kuruluşları ile 2006 yılı başından itibaren ise genel bütçeli kuruluşlar, özel bütçeli kuruluşlar ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar aracılığı ile yaptığı harcamalar ile elde ettiği gelirler arasındaki farkın GSMH’ya oranı kastedilmektedir. Dolayısıyla, Tablo 4’de yer alan bütçe açığı büyüklükleri 2006 yılı başına kadar konsolide bütçe açıklarına, 2006 yılı ve sonrası ise merkezi yönetim bütçesi açıklarına ilişkindir. Ayrıca TÜİK Türkiye’de GSMH tahmin yönteminde değişikliğe gitmiş ve yeni seriyi kullanarak, eski seriyi nispeten, GSMH’yı %30 oranında daha yüksek tahmin etmiştir⁵¹. Bu durum, yöntem değişikliği ile resmi GSMH’ya dahil edilemeyen yani kayıt dışı kalan ekonomik faaliyetlerden bir kısmının daha kayıtlara girmesi, başka bir deyişle kayıt dışı ekonominin bir kısmının daha kayıtlı hale getirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla eski seriye göre kayıt dışı ekonomi yapılan tahminlere göre gerçek ekonominin yaklaşık %50’si iken, GSMH’nın %30 oranında daha yüksek tahmini ile bu oranın %20’ler civarında tespit edilmesi sonucu doğmuştur. Bunun yanı sıra, eski seri GSMH’ya dayalı olarak belirlenen ve bu çalışmada AB’ye üye ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz konusu edilmiş olan “Bütçe Açığı/GSMH Oranı”, “Borç Stoku/GSMH Oranı” ve GSMH’ya oranla belirlenen diğer oranlar⁵² %30 civarında gerileme göstererek gerçek değerlerine yaklaşma imkanına kavuşmuş olmaktadır.

Tablo 4’de, 2000 öncesi dönem için sadece eski seri GSMH’ya dayalı olarak, 2000 yılı sonrası için ise eski ve yeni seri GSMH’ya dayalı olarak hesaplanmış oranlar yer

---

⁴⁹ Katılım öncesi araçlar, Avrupa Kalkınma Fonu’nun AB bütçesine dahil edilmesi ve acil yardım ve kredi garantileri için ayrılmış mevcut rezervler de dahil tüm dış faaliyetleri içermektedir.

⁵⁰ Komisyon, emekliler ve Avrupa okulları dışındaki kurumların harcamalarını kapsamaktadır. Komisyon’un idari harcamaları artık doğrudan operasyonel faaliyetler altında yer alacaktır.

⁵¹ TÜİK milli gelir hesabını uluslararası standartlara yükseltmek, AB ile uyumlu hale getirmek amacıyla GSMH tahmininde kullandığı “yöntem” de ve “kapsam” da değişikliğe gitmiş ve 1998 bazlı tahmin ile Türkiye’de 1987 bazlı tahmine göre %31,6 oranında daha yüksek bir GSMH büyüklüğü ortaya çıkmıştır. Yeni seri eski yıllara da uygulanmış olmakla beraber, 2007 sonrası dönemde eski seriye göre GSMH tahminleri ilan edilmemektedir.

⁵² Vergi yükü, vergi esnekliği, borç yükü, kamu kesiminin büyüklüğü, kişi başına milli gelir gibi. Kayıt dışı ekonominin söz konusu ekonomik ve mali göstergeler üzerindeki bozucu etkisi için ayrıntılı bilgi için bkz. Gülay Akgül Yılmaz, “Türkiye’de Vergi Yükü, Kamu Kesiminin Ekonomideki Büyüklüğü, Vergi Esnekliği ve Borç Yüküne İlişkin Göstergelere Yeniden Bakış”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:217, Ekim 2006, s.133-149.

almaktadır. Tablo 4’de belirtilerek analize dahil edilen oranlar Türkiye’de bütçe açığının kayıtlı (resmi) GSMH’ya oranıdır. AB ülkeleri ile Türkiye arasında bu konuda karşılaştırma yaparken AB’ye üye ülkelerde yaklaşık %18 kayıt dışı ekonomi olduğu düşünüldüğünde yeni seriye göre hesaplanmış olan oranları kullanmanın daha gerçekçi değerlendirmelere olanak sağlayabileceği kanaati oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi kayıt dışı ekonomik faaliyetler vergi ve benzeri yükümlülükleri yerine getirmezken, genel kamu hizmetleri üzerinde yukarı doğru baskı oluştururlar. Nitekim, kayıt dışı ekonomik faaliyetler de elektrik, doğalgaz enerjisinin kullanılmasını, üretim alanına hammadde buradan pazara ürünlerin taşınması için yolların kullanılmasını, haberleşme hizmetini v.s gerektirir ve bu hizmetlerin sunumuna ihtiyaç duyarlar.

Eski seriye göre bütçe açığının GSMH’ye oranı, 1990 yılında Maasticht kriterine uygunluk teşkil ederken 2001 senesine kadar artış trendi göstermiş ve kriterden uzaklaşmış özellikle 1999 yılından itibaren iki haneli rakamlarla ifade edilir boyutlara ulaşmıştır. 2001 krizi sonrası IMF ile yapılan stand-by anlaşması sonrasında mali disiplini sağlamaya yönelik belirlenmiş faiz dışı bütçe fazlası hedeflerinin tutturulabilmesi için kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi bütçe açıklarının GSMH’ya oranla gerilemesinde önemli olmuştur.

Tablo 4: Konsolide Bütçe Açığı/GSMH (1975-2005) (%)

Yıllar	Bütçe Açığı/ GSMH1	Bütçe Açığı/ GSMH3	Yıllar	Bütçe Açığı/ GSMH1	Bütçe Açığı/ GSMH2	Bütçe Açığı/ GSMH3
1990	-3,0	-1,7	2000	-10,4	-7,9	-3,7
1991	-5,2	-2,5	2001	-16,2	-11,9	-6,9
1992	-4,3	-2,0	2002	-14,6	-11,5	-5,7
1993	-6,7	-2,9	2003	-11,3	-8,8	-5,1
1994	-3,9	-1,6	2004	-6,8	-5,2	-0,3
1995	-4,1	-1,4	2005	-1,4	-1,1	-0,7
1996	-8,3	-3,9	2006	-0,8	-0,6	-0,3
1997	-7,8	-3,4	2007	-	-1,6	-
1998	-7,3	-2,7	2008	-	-1,9	-
1999	-11,8	-4,7	2009*	-	-1,2	-

Kaynak:1990-1992 dönemi veriler <http://e-kutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-04/esg.htm> (23.12.2006), 1993-1994 dönemi veriler Maliye Bakanlığı, **2003 Yılı Bütçe Gerekeşi**, 1995-1999 dönemi veriler Maliye Bakanlığı, **2006 yılı Bütçe Gerekeşi**, 2000-2006 dönemi veriler Maliye Bakanlığı **2008 yılı Bütçe Gerekeşi**, 2007-2008 yılı verileri Maliye Bakanlığı, **2009 Yılı Bütçe Gerekeşi**’nden elde edilen verilere dayalı olarak hazırlanmıştır. GSMH1: Eski Seriye göre oluşturulmuş oranlardır. GSMH2:Yeni seriye göre hesaplanmış oranlardır. GSMH3: Kayıtlı Ekonomi ile Kayıt dışı Ekonominin toplamının oluşturduğu “GERÇEK GSMH”,

* Tahmin

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’deki kayıt dışı ekonomi bütçenin gelirlerini düşürücü, giderlerini arttırıcı etki yapmak suretiyle bütçe açıklarını tutar olarak arttırmakta ve devletin borçlanmak veya diğer yollarla söz konusu açıkları finanse etmesi gereğini doğurmaktadır. Bu bir realitedir. Diğer taraftan, bütçe açığı ile ilgili olarak onun gelişimini oransal olarak ortaya koymak, başka ülkelerle kıyaslamak amaçlı bir veri elde etmek için GSMH’ya oranlandığında, ülkedeki kayıt dışı ekonominin hacmine bağlı olarak gerçekte

---

olduğundan daha yüksek oranları ortaya koyduğundan daha önce de bahsedildi. Bu sebeple, söz konusu oranın AB kriterine uyup uymadığı konusunda kayıt dışı ekonomi hacminin de dikkate alınması durumunda daha gerçekçi ve sağlıklı değerlendirmeler yapılabilecektir. Zira, daha önce de belirtildiği gibi AB'ye üye ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi oranı ortalama %18'ler civarında iken, Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomiye oranla en az bir mislidir, başka bir deyişle gerçek ekonominin yaklaşık yarısı kayıt dışıdır. Bu sebeple AB'ye üye ülkeler ile Türkiye'nin kıyaslamasında bu husus göz ardı edilmemelidir. Bütçe Açığı/GSMH3 oranı kullanılmalıdır. Bu açıdan ele alındığında Türkiye'de 1990-2006 döneminde bütçe açığı GSMH'ya oranla sadece 1996, 1997, 2001, 2002, 2003 yıllarında %3'ün üzerindeki boyutlarda olmuştur.

6.2. Türkiye'de Kamu Borç Stoku

Türkiye'de kamu borç stoku ile ilgili değişik türden veriler mevcuttur. Bunlar; kamu brüt borç stoku, AB tanımlı borç stoku⁵³ ve kamu net borç stokudur⁵⁴. Kamu brüt borç stoku, kamu iç borç stoku ile kamu dış borç stoku toplamından ibarettir ve borç stoku durumunu ortaya koymak bakımından anlamlı bir veridir. AB tanımlı borç stoku kavramı, Türkiye'de 2006 yılından beri hesaplanmakta ve kullanılmaktadır. AB'ye üye ülkelerdeki borç stoku hesaplanması yöntemini ifade etmektedir. Söz konusu oran, borç stoku bakımından Türkiye ile AB'ye üye ülkeler arasında kıyaslama yapmaya elverişlidir.

---

⁵³ Bu orana; genel yönetim iç borç stokuna genel yönetim dış borç stokunun ve ayarlama kalemlerinin ilavesi ile ulaşılır. Ayarlama kalemleri başlığı altında üç ayrı ayarlama yapılmaktadır; 1.Genel yönetim içindeki kamu kurum ve kuruluşlarının ellerinde bulunan DİBS'ler brüt borç stokundan düşülür (bir anlamda kamu kesiminin kendi kendine borcu olduğu için netleştirme yapılmaktadır), 2. İskontolu olarak ihraç edilen DİBS'lerin nominal değeri esas alınır (yani yalnızca anapara değil faiz de borç hesabına katılmış olunur), 3. Dolaşımda bulunan bozuk para tutarı merkezi yönetim iç borç stokuna eklenir.

⁵⁴ Söz konusu oran; Toplam Kamu Borç Stoku-Merkez Bankası Net Varlıkları-Kamu Mevduatı-İşsizlik Fonu Net Varlıkları şeklinde hesaplanılır. Bkz. Gülay Akgül Yılmaz, Ahmet Yılmaz, **Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar**, Arıkan Yayınları, 2006, İstanbul, s.103-107.

Tablo 5: Toplam Kamu Borç Stoku/GSMH (2000-2006) (Milyon YTL)

Yıllar	İç Borç Stoku	Dış Borç Stoku	Toplam Borç Stoku	Kamu Brüt B.Stoku/GSMH1 (%)	Kamu Brüt B.Stoku/GSMH2 (%)	AB Tanımlı B. Stoku/GSMH1 (%)	AB Tanımlı B. Stoku/GSMH2 (%)	Kamu Net B.Stoku/GSMH1 (%)	Kamu Net B.Stoku/GSMH2 (%)
2000	54,152	30,689	84,841	67,6	-	-	-	57,5	-
2001	125,458	63,911	189,369	107,3	-	-	-	90,5	-
2002	154,798	102,017	256,815	93,4	69,2	93,0	-	78,6	61,5
2003	201,319	95,581	296,900	83,2	62,2	85,1	67,4	70,4	55,1
2004	233,864	97,885	331,749	77,3	56,6	76,9	59,2	63,5	49,0
2005	257,535	90,907	348,442	71,6	51,1	69,6	52,3	55,3	41,6
2006	263,175	102,350	365,526	67,6	45,5	60,7	46,1	50,1	34,0
2007	255,310	124,703	380,013	-	44,0	-	38,8	-	29,0

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>, (02.02.2007),

<http://www.muhasibat.gov.tr>, Hazine Müsteşarlığı, **Kamu Borç Yönetimi Raporu**, No:41, Aralık 2008 , <http://www.hazine.gov.tr>. ‘den elde edilen veriler dayalı olarak tarafımızdan hazırlanmıştır. Eski seri GSMH’ye oranla kamu borç stokunun değişik tanımlarına ilişkin veriler 2006 yılına kadar mevcuttur. Yeni seri GSMH’e oranla değişik kamu borç stoku tanımlarına ilişkin veriler, 2002 yılından itibaren mevcuttur. Yeni seri GSMH’ya ilişkin AB tanımlı borç stoku hesaplamasına ilişkin veriler ise 2003 yılından itibaren mevcuttur.

Türkiye’de kamu borç stoku, eski seri GSMH1’ e oranla, 2000-2006 döneminde Maastricht kriteri olan %60’ı aşan büyüklüklerde olmuştur. Özellikle 2001 krizinde %107,3 gibi bir değer ile tepe noktasına ulaşmıştır. Söz konusu tutarlar yeni seri GSMH2’ e 2002 yılından itibaren oranlandığında önceki değerlere göre %25 ile 30 arasındaki bir oranda daha küçük değerler elde edilmiş, böylece Türkiye’de kamu borç stokunun Türkiye ekonomisi üzerindeki gerçek yüküne yakın değerler elde edilmiştir. Söz konusu değerler, 2002-2007 dönemi boyunca istikrarlı gerileme trendi içinde olmuş, 2004 yılından itibaren Maastricht kriterinin altındaki değerlerde gerçekleşmiştir. Nitekim, 2002’de %69,2 iken, 2004 yılında %56,6’ya 2007’de ise %44’e gerilemiştir.

Maastricht kriterlerine uygunluk ve AB’ye üye ülkeler ile karşılaştırmada kullanmak bakımından daha anlamlı olan AB tanımlı borç stoku tutarları, eski seri GSMH1’ e oranla 2002-2006 döneminde sürekli referans değerinin (%60) üzerinde değerler ortaya koymuştur. Söz konusu tutarlar, yeni seri GSMH’ya oranlandığında ise 2003-2007 döneminde daha gerçekçi olarak söz konusu referans değerinin altındaki oranlar ortaya çıkmıştır. Kısaca Türkiye borç stoku bakımından AB’ye üyelik açısından sakinca oluşturmayan bir konumdadır. Nitekim, 2006 yılında eski seri GSMH’ye göre dahi %60,7 olan oran aynı yıl AB ortalaması olan %68,6’nın altında kalmaktadır.

6.3. Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi

Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin hacmi parasalcı yaklaşımlardan sabit oran yöntemine göre 1973 yılı baz alınarak kaydıyla 1970-2006 dönemi için hesaplanmıştır⁵⁵.

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülay Akgül Yılmaz (2006), a.g.e., s.146.

Tablo 6’da 1990 sonrası değerlendirilebilmek için 1998-2006 dönemine ait büyüklüklere yer verilmiştir.

Tablo 6: Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Hacmi (1998-2006)

Yıllar	Eski Seri GSMH’ya Oranla (%)	Eski Seri GSMH’ya Göre Ekonominin Genelindeki Oranı (%)	Yeni Seri GSMH’ya Oranla (%)	Yeni Seri GSMH’ya Göre Ekonominin Genelindeki Oranı (%)
1998	160,6	61,6	112,4	55,0
1999	144,4	59,0	101,1	14,2
2000	178,1	64,0	124,7	23,5
2001	134,1	57,2	93,8	33,4
2002	145,0	59,1	101,5	35,4
2003	117,9	54,1	82,6	35,5
2004	107,3	51,7	75,2	35,5
2005	94,7	48,6	66,3	33,7
2006	123,7	55,3	86,6	42,4
Ortalama	133,9	56,7	93,8	34,2

Kaynak: Gülay Akgül Yılmaz, (2006), s.146 ve Gülay Akgül Yılmaz, “Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi”, **M.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl:2006, Cilt:XXI, Sayı:1, İstanbul, 2006, s.249. 2005 ve 2006 yılına ait kayıt dışı ekonomi büyüklükleri, yine sabit oran yöntemine göre T.C. Merkez Bankası ve TÜİK’ten elde edilen verilere dayalı olarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

1998-2006 döneminde Türkiye’de kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomiye oranla, 2005 yılı hariç, üç haneli büyüklüklerde olmuştur. Yani kayıtlı ekonomik faaliyetlerin yarattığı gelir düzeyinden daha büyük bir kısmı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerce yaratılmıştır. Söz konusu dönemde kayıt dışı ekonomi ortalama %133,9 oranında olmuştur. En yüksek kayıt dışı ekonomik faaliyet düzeyi 1998 ve 2000 yıllarında görülmüştür. 2000 sonrası dönemde kayıt dışı ekonomi gerileme trendine girmiş, 2006’da tekrar artış göstermiştir. Gerilemede etkili olduğu düşünülen faktörler arasında;

- Vergi denetimlerindeki artış,
- Kredi kartı kullanım oranındaki artış,
- Enflasyon oranındaki gerileme,
- Gelir dağılımında meydana gelen nispi iyileşme,
- Ekonomik ve siyasi istikrar sayılabilir.

2006 yılında tekrar yükselişe geçmesinde ise özellikle küçük ölçekli olup, kurumsallaşmamış imalat ve satış birimlerinin vergi kaçakçılığının önlenmesinde önemli bir rolü olan katma değer vergisi iadesinin uygulamadan kaldırılmasının önemli bir etken olduğu söylenebilir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemli büyüklükte olduğu

ülkemizde küçük bir ikramiye ile vatandaşların birer vergi kontrolörü görevini ifa etmesi sonucunu doğuran KDV iadesinin kaldırılması, AB’de vergi kaçakçılığı ile mücadele amacına yönelik olarak oluşturulmuş OLAF’ın kabul ettiği “her vatandaşın vergi denetiminde kullanılması” ilkesine aykırı bir uygulama olmuştur. Kayıt dışı ekonominin hacmi 2005 yılından 2006 yılına %30 oranında artış göstermiştir.

Kayıt dışı ekonominin genel ekonomideki hacmi yeni seri GSMH2’ e oranla ilgili dönemde ortalama %34,2 olmuştur. Resmi GSMH’yı tahmin etmekte kullanılan yöntemde değişikliğe gidilmesi ve kapsamın genişletilerek daha önce hesaplamaya katılmayan bir takım faaliyetlerin hesaba alınmasıyla, GSMH hacminin genişletilmesi, kayıt dışı ekonomi hacminin, genel ekonomi düzeyine ve kayıtlı ekonomiye oranla daha düşük oranlarda hesaplanması sonucunu doğurmuştur. Böylece, Türkiye’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hacmi gerçek ekonomi içinde %30’lara çekilmiştir.

Bu durumda bile Türkiye’deki kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hacmi, 1999-2004 döneminde ortalama %18’ler civarında 2005-2007 döneminde ortalama %15’ler civarında olan AB-15 ülkelerine kıyasla oldukça yüksektir.

AB’ye yeni üye olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi ile kıyaslandığında da Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin hacmi sözkonusu ülkeler 2002-2003 dönemi ortalaması %30.6’ nın üstündedir.

7. Sonuç

Türkiye, AB’ye üye ülkelere kıyasla oldukça yüksek orandaki kayıt dışı ekonomik faaliyetlere sahiptir. Bu durum, Türkiye’de çeşitli mali yükümlülük getiren kurallar ile ekonomik hayatı düzenleyici kuralların önemli ölçüde ihlal edildiğini ve nihayetinde kuralsızlığın başka bir deyişle hukuka aykırılığın hakim olduğu bir ekonomik yapı olduğu kadar sosyal adaletsizliğin de yaygın olduğunu göstermektedir. Toplumdaki bireylerin yaygın olarak yasal yükümlülükler ve kurallardan kaçıyor olması ve devletin bu durumu düzelterek uygulamaları hayata geçirmemesi veya geçirememesi tek başına Türkiye’nin üyeliğine sıcak bakılması önünde önemli bir handikap oluşturmaktadır.

Kayıtlı faaliyetlerin neredeyse bir katı kadar daha gelir yaratılıyor olmasına rağmen, söz konusu faaliyetlerin resmi GSMH dışında kalması sebebiyle GSMH’nın gerçekte olduğundan düşük tahmin edilmesinin, üyelik durumunda AB bütçesi üzerinde iki yönlü olumsuzluk yaratacağı da açıktır. Bu büyüklükteki kayıt dışı ekonomi bir taraftan Türkiye’nin AB bütçesine GSMH katkısı olarak aktarması gereken payın yarıya yakın düşük düzeyde olmasına sebep olacak, diğer taraftan da uyum faaliyetleri kapsamında uyum fonlarından Türkiye’ye yapılacak aktarım da yüksek düzeylerde olacaktır.

Diğer taraftan Ekonomik ve Parasal Birlik içinde istikrarın sağlanması ve devamı açısından kabul edilmiş İstikrar ve Büyüme Paktı’nın içerdiği erken uyarı sisteminin işletilebilmesi için üye ülkeler ve aday ülkelerin ekonomik gelişmelerinin takibi açısından, her altı ayda bir kamu borçları, bütçe açıkları ve ilgili verileri ESA 95 hesap standardında AB Komisyonu’na iletmeleri gerekmektedir⁵⁶. AB Komisyonu sağlanan bilgiler çerçevesinde bütçe gelişmelerini takip etmekte ve aşırı bütçe açığı riskine ilişkin önlem almaktadır. Söz konusu değişkenlere ilişkin verilerin aşırı yüksek kayıt dışı ekonomik

---

⁵⁶ <http://www.ikv.org.tr>

---

faaliyetler dolayısıyla önemli ölçüde tahribe uğramış olması, gereken prosedürlerin etkin bir şekilde işletilebilmesini güçleştirecektir. Bu sebeple kayıt dışı ekonominin kısa orta ve uzun vadeli istikrarlı politikaların uygulanması ile kayda alınması gerekli görülecektir.

Kayıt dışı ekonomi hacminin genişliğinin bir neticesi olarak Türkiye’de bütçe açıkları ve kamu borç stokunun GSMH’ya oranına ilişkin veriler oldukça yüksek değerlere sahiptirler. Bu sebeple kayıt dışı ekonomi olgusu ile mücadele ve minimize etmek yönündeki çabalar, 1964 yılından beri AB yolunda mesafe kat etmeye çalışan ve nihai olarak AB üyesi olmayı hedeflemiş olan Türkiye için önemlidir. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi AB’ye aday ülkelerin de Maastricht kriterlerine ve İstikrar ve Büyüme Pakt’ı ile belirlenmiş kurallara uygunlukları aranmaktadır.

KAYNAKÇA

AB Bütçesi ve 2007-2013 Mali Perspektif ,<http://www.turkcemiz.net/ab-butcesi-ve-2007-2013-mali-perspektif-t809.html>, (Erişim Tarihi:10.08.2008)

ALLEN Richard, Daniel Tommasi, *Managing Public Expenditures a Reference Book for Transition Countries*, OECD, Paris, 2001.

ANNETT Anthony, Jörg Decressin, Michael Deppler, *Reforming the Stability and Growth Pact*, **IMF Policy Discussion Paper**, PDP/05/02.

İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Paktı**, Yayın No: 201, 2007, İstanbul.

BERKSOY Turgay, Abdülkadir IŞIK, “Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye'nin Bu Süreçteki Yeri”, **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, Ed.: Turgay Berksoy, Abdülkadir Işık, SPK Yayınları, Yayın No: 177.

BALİ Besim Bülent, Mustafa Çelen, **Kurala Bağlı Maliye Politikaları ve Avrupa Birliği Uygulaması**, Beta Yayınları, 2007.

DURA Cihan, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, Genş. 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

EUROPEAN COMMISSION, **Public Finance in EMU**, Directorate - General for Economic and Financial Affairs, European Economy X/2008, s.24.

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication12832_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION, *Stability and Growth Pact, Economic and Financial Affairs*, http://ec.europa.eu/economy_finance/sg_pact_fiscal_policy/index_en.html (Erişim Tarihi: 02.07.2008)

GÜNDEM 2000: *Genişleme 1999 Yılı, Aday Ülkeler İlerleme Raporları*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, 1999.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Kamu Borç Yönetimi Raporu**, No:41, Aralık 2008

KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım ve Yayın, 2003.

KARLUK Rıdvan, “Genişleyen Avrupa Birliği ve Türkiye”, **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, Ed.: Turgay Berksoy, Abdülkadir Işık, SPK Yayınları, Yayın No: 177

PAYZINOĞLU Durukan, Aysun Tekkaya, **Euro Bölgesi İzleme Raporu**, Mart- Nisan 2005, Dış Ekonomileri İzleme Müdürlüğü, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/euroizleme04_05.pdf. (Erişim: 06.07.2008).

SAMSUN Nihal, *Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü., S.B.E., 2005.

-
- SCHNEIDER Friedrich, "Shadow Economics and Corruption All Over The World. What Do We Really Know?", CESIFO Working Paper No: 1806, Category 1, September 2006, s.27.
- SAMSUN Nihal, Avrupa Birliği: Bütçesi, http://www.maliye-abdid.gov.tr/html/ab_turkiye/dokuman/butce.pdf. (Erişim Tarihi:08.09.2008)
- SCHNEIDER Friedrich, "Estimating The Size and Development of The Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions", Univertisy of Linz, Austria, December 2007.
- SCHNEIDER Friedrich, "Size and Development of The Shadow Economy in Germany And Austria Soma Preliminary Findings", **Working Paper** No:2007-15, Creme Gellertstrasse 18 Clt-4052 Basel
- SCHNEIDER Friedrich , "Illegal Activities and The Generation of Value Added. Size, Causes nad Measurement of Shadow Economies", Bulletin on Narcotics, Vol. LII, Nos.172, 2000
- SIMOVIC Hrvoje, European Union Budget, **Financial Theory and Practice**, 29 (3), 245-262.
- Stability and Growth Pact, http://en.wikipedia.org/wiki/Stability_and_Growth_Pact, (Erişim Tarihi: 05.07.2008).
- "The Reform of The Stability and Growth Pact", **ECB Montly Bulletin**, August 2005, s.60-65. <http://www.ecb.int/pub/pdf/mobu/mb200508.en.pdf>. (Erişim:06.07.2008)
- TOKATLIOĞLU Mircan Yıldız, **Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- Vergilemede Global Eğilimler AB ve Türk Vergi Sistemi, TOBB Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Mayıs 2001.
- YILMAZ Gülay Akgül, **Yer altı Ekonomisi ve Vergi Kaybı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), M.Ü., S.B.E., İstanbul, 1996.
- YILMAZ Gülay Akgül, **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMO Yayınları Yayın No:54, İstanbul, 2006.
- YILMAZ Gülay Akgül, Ahmet Yılmaz, **Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar**, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006.
- YILMAZ Gülay Akgül, "Türkiye'de Vergi Yükü, Kamu Kesiminin Ekonomideki Büyüklüğü, Vergi Esnekliği ve Borç Yüküne İlişkin Göstergelere Yeniden Bakış", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:217, Ekim 2006, s.133-149.

YILMAZ Gülay Akgül, “Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi”, **M.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl:2006, Cilt:XXI, Sayı:1, İstanbul 2006

<http://e-kutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-04/esg.htm> (23.12.2006)

<http://www.hazine.gov.tr/stat/ti1-05.htm> (02.02.2007)

<http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>, (02.02.2007)

<http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>. (Erişim Tarihi: 05.07.2008)

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1171> . (Erişim Tarihi: 05.07.2008)

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1223> (Erişim Tarihi: 16.08.2008)

http://www.mpra.ub.uni-muenchen.de/2054/1/MPRA_paper_2054.pdf (18.07.2008)

<http://www.abgs.gov.tr>.

<http://www.muhasibat.gov.tr>,

<http://www.hazine.gov.tr>.

2003 Yılı Bütçe Gerekçesi Maliye Bakanlığı

2006 Yılı Bütçe Gerekçesi, Maliye Bakanlığı

2008 Yılı Bütçe Gerekçesi Maliye Bakanlığı

2009 Yılı Bütçe Gerekçesi Maliye Bakanlığı